

Α. ΚΕΙΜΕΝΟ

Κωνσταντίνος Καβάφης

Ὁ Δαρεῖος

5 Ὁ ποιητής Φερνάξης τό σπουδαῖον μέρος
τοῦ ἐπικοῦ ποιήματός του κάμνει.
Τό πῶς τήν βασιλεία τῶν Περσῶν
παρέλαβε ὁ Δαρεῖος Ὑστάσπου. (Από αὐτόν
κατάγεται ὁ ἔνδοξός μας βασιλεὺς,
ὁ Μιθριδάτης, Διόνυσος κ' Εὐπάτωρ). Ἀλλ' ἐδῶ
χρειάζεται φιλοσοφία· πρέπει ν' ἀναλύσει
τά αἰσθήματα πού θά εἶχεν ὁ Δαρεῖος·
10 ἴσως ὑπεροψίαν καί μέθην· ὅχι ὅμως – μάλλον
σάν κατανόησι τῆς ματαιιότητος τῶν μεγαλείων.
Βαθέως σκέπτεται τό πρᾶγμα ὁ ποιητής.

15 Ἀλλά τόν διακόπτει ὁ ὑπηρετής του πού μπαίνει
τρέχοντας, καί τήν βαρυσήμαντην εἶδῃσι ἀγγέλλει.
Ἄρχισε ὁ πόλεμος μέ τοὺς Ρωμαίους.
Τό πλεῖστον τοῦ στρατοῦ μας πέρασε τά σύνορα.

20 Ὁ ποιητής μένει ἐνεός¹. Τί συμφορά!
Ποῦ τώρα ὁ ἔνδοξός μας βασιλεὺς,
ὁ Μιθριδάτης, Διόνυσος κ' Εὐπάτωρ,
μ' ἑλληνικά ποιήματα ν' ἀσχοληθεῖ.
Μέσα σέ πόλεμο – φαντάσου, ἑλληνικά ποιήματα.

25 Ἀδημονεῖ ὁ Φερνάξης. Ἀτυχία!
Ἐκεῖ πού τό εἶχε θετικό μέ τόν «Δαρεῖο»
ν' ἀναδειχθεῖ, καί τοὺς ἐπικριτάς του,
τοὺς φθονερούς, τελειωτικά ν' ἀποστομώσει.
Τί ἀναβολή, τί ἀναβολή στά σχέδιά του.

30 Καί νά' ταν μόνο ἀναβολή, πάλι καλά.
Ἀλλά νά δοῦμε ἂν ἔχουμε κι ἀσφάλεια
στήν Ἀμισό. Δέν εἶναι πολιτεία ἐκτάκτως ὀχυρή.
Εἶναι φρικτότατοι ἐχθροί οἱ Ρωμαῖοι.
Μποροῦμε νά τά βγάλουμε μ' αὐτούς,
οἱ Καππαδόκες; Γένεται ποτέ;
Εἶναι νά μετρηθοῦμε τώρα μέ τές λεγεῶνες;
Θεοὶ μεγάλοι, τῆς Ἀσίας προστάται, βοηθήστε μας. –

Ὅμως μέσ σ' ὅλη του τήν ταραχή καί τό κακό,
ἐπίμονα κ' ἡ ποιητική ιδέα πάει κ' ἔρχεται –
τό πιθανότερο εἶναι, βέβαια, ὑπεροψίαν καί μέθην·
ὑπεροψίαν καί μέθην θά εἶχεν ὁ Δαρεῖος.

Β. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. «Ἐνα από τα κύρια γνωρίσματα της ποιητικής ιδιομορφίας του Καβάφη είναι ο χειρισμός των ιστορικών γεγονότων, που συμπληρώνεται ευρηματικά με την εμφάνιση ψευδοϊστορικών, ανύπαρκτων προσώπων που επινοεί ο ίδιος» (Δ. Δασκαλόπουλος). Να επιβεβαιώσετε την παραπάνω άποψη δίνοντας παραδείγματα μέσα από το κείμενο. **Μονάδες 15**
2. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ποιητικής γραφής του Καβάφη αποτελούν η συνύπαρξη της δημοτικής με την καθαρεύουσα, η οξύτατη ειρωνεία και ο πεζογραφικός τόνος. Να εντοπιστούν τα παραπάνω γνωρίσματα μέσα στο ποίημα και να σχολιαστεί η λειτουργία τους. **Μονάδες 20**
3. α) Να εξετάσετε τη λειτουργία της παρένθεσης στους στίχους 4-6. **Μονάδες 10**
β) Ποιος είναι ο ρόλος της συνεχούς επανάληψης λέξεων και φράσεων στο ποίημα; **Μονάδες 15**
4. Να χαρακτηρίσετε τη στάση και το ήθος του Φερνάξη όπως προκύπτουν από τους στίχους 21-25 και 26-33 (σε δύο παραγράφους 140 περίπου λέξεων). **Μονάδες 20**
5. Να συγκριθεί «Ὁ Δαρεῖος» του Καβάφη με το ακόλουθο ποίημα «ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΝΟΜΟΤΑΓΟΥΣ» του Μ. Αναγνωστάκη, από τη συλλογή του «Ο Στόχος». **Μονάδες 20**

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΝΟΜΟΤΑΓΟΥΣ

Γράφω ποιήματα μέσα στά πλαίσια πού ὀρίζουν
οἱ ὑπεύθυνες ὑπηρεσίες
Πού δὲν περιέχουν τὴ λέξη: Ἐλευθερία, τὴ λέξη:
Δημοκρατία
Δὲν φωνασκοῦν: Κάτω οἱ τύραννοι ἢ: Θάνατος
στοὺς προδότες
Ποὺ παρακάμπτουν ἐπιμελῶς τὰ λεγόμενα φλέγοντα
γεγονότα
Γράφω ποιήματα ἄνετα καὶ ἀναπαντικὰ γιὰ ὅλες
τὶς λογοκρισίες
Ἀποστρέφομαι τετριμμένες ἐκφράσεις ὅπως:
σαπίλα ἢ καθάρματα ἢ πουλημένοι
Ἐκλέγω σὲ πάσα περίπτωσι τὴν ἀρμοδιότερη λέξη
Αὐτὴ πού λέμε «ποιητική»: στιλπνή, παρθενική,
ἰδεατῶς ὡραία.

Γράφω ποιήματα πού δὲν στρέφονται κατὰ τῆς
καθεστηκυίας τάξεως.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

1. Σύμφωνα με τον Γ. Σεφέρη, το σπουδαιότερο μέσο που έχει ο Καβάφης για να κάνει ποίηση είναι η Ιστορία, η σημερινή και η αλλοτινή, που έχει γίνει ένα με την ευαισθησία του. Εξάλλου η εγκυκλοπαιδική ιστορική του μόρφωση που την απόκτησε μόνος με τις ιστοριδιφικές μελέτες του, μέσα από τις οποίες γνώρισε τις απεγνωσμένες προσπάθειες του Ελληνισμού γενικά να ανακόψει την ορμή των ρωμαϊκών λεγεώνων, καθώς και οι ιστορικές περιπέτειες της Ελλάδας είναι δύο από τους βασικούς παράγοντες που κατά τον Π. Μπήαν διαμόρφωσαν την ποιητική φυσιογνωμία του Καβάφη.
Το ποίημα «Ο Δαρεῖος» ανήκει στα ιστορικά – ιστορικοφανή ποιήματα του Καβάφη γιατί αν και ο ποιητής Φερνάνζης είναι φανταστικό πρόσωπο και το επεισόδιο σχετικά με τον προβληματισμό του είναι πλαστό, το ιστορικό – πολιτικό πλαίσιο είναι αυθεντικά, ενώ η τύχη του πλαστού αυτού προσώπου, του Φερνάνζη, έχει συνδεθεί με ιστορικά πρόσωπα, όπως ο Μιθριδάτης και οι Ρωμαῖοι. Εξάλλου το επικό ποίημα που συγγράφει ο ποιητής αυτός έχει ως πρωταγωνιστή επίσης ιστορικό πρόσωπο, τον Δαρεῖο. Τέλος, τόσο ο χώρος όσο και ο χρόνος έχουν ιστορική βάση. Συγκεκριμένα, ο χώρος είναι η Αμισός, ελληνική πόλη του Πόντου (με τους πρώτους κατοίκους της να είναι Καπαδόκες: στιχ. 28 και 31) που έπεσε στα χέρια των Ρωμαίων το 71 π.Χ. και ο χρόνος μάλλον οι παραμονές του Γ' Μιθριδατικού πολέμου (74 π.Χ.) κατά τους Μαρωνίτη – Σαββίδη ή του Α' Μιθριδατικού σύμφωνα με την Ε. Σκοπετέα (στιχ. 14-15: «Ἄρχισε ὁ πόλεμος μέ τοὺς Ρωμαίους. Τό πλεῖστον τοῦ στρατοῦ μάς πέρασε τὰ σύνορα»). Ερμηνευτικό κλειδί του ποιήματος είναι το ιστορικό γεγονός ότι ο Δαρεῖος είχε σφετεριστεί το θρόνο ὕστερα από αιματηρές δολοποκίες (στιχ. 3 «Τό πῶς τὴν βασιλείαν τῶν Περσῶν παρέλαβε ὁ Δαρεῖος «Υστάσπου») και ότι ο Μιθριδάτης Στ' ο Μέγας, απόγονος του Δαρείου, έγινε ἀπόλυτος μονάρχης αφού σκότωσε τον συμβασιλέα αδερφό του (στιχ. 5-6: «Ἀπό αὐτόν κατάγεται ὁ ἔνδοξός μας βασιλεὺς, ὁ Μιθριδάτης, Διόνυσος καὶ Εὐπάτωρ»). Τόσο ο ένας όσο και ο άλλος έπесαν θύματα της υβριστικής τους φιλοδοξίας.
Μέσα σε αυτό το ιστορικό φόντο ο Καβάφης πλάθει και εντάσσει ένα από τα πολλά φανταστικά πρόσωπα είτε και προσωπεία του, τον ποιητή Φερνάνζη, του οποίου το δράμα γίνεται αληθοφανές και πειστικό επειδή είναι επιμελῶς τοποθετημένο στα πλαίσια της «ιστορικής δυνατότητας», κατά την έκφραση του ίδιου του Καβάφη. Έτσι το πλαστό επεισόδιο του ποιήματος εκτυλίσσεται σε δύο επίπεδα: το εξωτερικό όπου διαγράφονται οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στις οποίες ζει ο Φερνάνζης κατά την εποχή του Μιθριδάτη και το εσωτερικό όπου εμφανίζονται οι προβληματισμοί, τα διλήμματα και οι ανησυχίες του καλλιτέχνη για την τέχνη και τη ζωή του. Ωστόσο το εξωτερικό δρα άμεσα στον ψυχισμό του ποιητή και την καλλιτεχνική του συνείδηση και τον ωθεί να καταλήξει στην ποιητική του επιλογή (π.χ. στιχ. 16-19: «ὁ ποιητὴς μένει ἐνεός... μ' ἐλληνικά ποιήματα ν' ασχοληθεῖ»). Η παράτολμη απόφαση του Μιθριδάτη να επιτεθεί στους Ρωμαίους ανατρέπει βέβαια όλα τα αυλικά σχέδια του Φερνάνζη αλλά τον ελευθερώνει συνάμα να γράψει την ιστορική αλήθεια: «τό πιθανότερο εἶναι, βέβαια, ὑπεροψίαν καὶ μέθην· ὑπεροψίαν καὶ μέθην θά εἶχεν ὁ Δαρεῖος.» (στιχ. 36-37).
Σύμφωνα με την πάγια αντίληψη του Καβάφη, η σύγχρονη ιστορική πραγματικότητα επικυρώνει και επικυρώνεται από την αρχαία ιστορία.
2. Κατά κύριο λόγο κατά την Ρ. Ντάλβεν ο Καβάφης δεν ενδιαφερόταν αν μια έκφραση ήταν καθαρεύουσα ή δημοτική αλλά κατά πόσον εξυπηρετούσε τον ποιητικό σκοπό του ενώ είναι παραδεκτό από τους κριτικούς ότι έβλεπε την ελληνική γλώσσα από την αρχαία ως τη σύγχρονη εποχή ως πολύμορφη αλλά ενιαία οντότητα. Από την άλλη, γράφει μια δημοτική του εαυτού του, φτιαγμένη από τα στοιχεία που μπόρεσε να κρατήσει από την κληρονομιά και το παροικιακό περιβάλλον (Γ. Σεφέρης). Ειδικότερα στο ποίημα του Καβάφη «Ο Δαρεῖος» η γλώσσα είναι ιδιόρρυθμη δημοτική, διανθισμένη με πολλές λόγιες λέξεις που υπηρετούν και το ύφος του επίσημου τόνου της απαγγελίας, που επιδιώκει. Έτσι επιμένει σε τύπους της καθαρεύουσας, όπως τα ουσιαστικά «βασιλεὺς» «τούς ἐπικριτάς», «ὑπεροψίαν καὶ μέθην», «προστάται», το επίρρημα «ἐκτάκτως», ο γραμματικός τύπος «τῆς ματαιότητος», που αποδίδουν υφολογικά την εσωτερική προοπτική – «τη φωνή» του Φερνάνζη που φτάνει από την κολακεία, την υπερβολή και τη στερεοτυπία («ὁ ἔνδοξός μας βασιλεὺς, Εὐπάτωρ») μερικές φορές ως την επιτήδευσή: «εἶναι φρικτότατοι ἐχθροί». Φυσικά η χρήση των λόγιων τύπων εκφράζει συχνότερα την ειρωνεία ως πρόθεση του αφηγητή. Για παράδειγμα, η λόγια κατάληξη στο στίχο 1: («τό σπουδαῖον μέρος») και το επίρρημα «βαθέως» (στιχ. 11) αποδίδει την ειρωνική διάθεση του αφηγητή για τις κολακευτικές προθέσεις και τον δήθεν βαθυστόχαστο προβληματισμό του

Φερνάξη. Αναμφισβήτητη και απαραίτητη, ωστόσο, λειτουργία των τύπων της καθαρεύουσας και των αρχαϊσμών είναι να δώσει στα ιστορικά ποιήματα του Καβάφη το «χρώμα» και την αυθεντικότητα της εποχής και την απαραίτητη γι' αυτό το ιστορικοφανές ποίημα – πάντα στα πλαίσια του ποιητικού ρεαλισμού – αληθοφάνεια καθώς ανασυνθέτει το γλωσσικό περιβάλλον της ελληνιστικής εποχής.

Παράλληλα μ' αυτούς τους λόγιους τύπους συνυπάρχουν και λέξεις της δημοτικής και μάλιστα της ιδιωματικής γλώσσας π.χ. «ν' άποστομώσει» (στιχ. 24), «κάμνει» (στιχ. 2), «Γένεται», «νά τά βγάλουμε μ' αυτούς», υφολογικές επιλογές που ταιριάζουν πια όχι σε έναν επίσημο αυλικό ποιητή αλλά σε έναν κάτοικο της Αμισού που εκφράζει τους ενδόμυχους φόβους του για τον πόλεμο.

Ακόμα ένα σταθερό υφολογικό χαρακτηριστικό της ποιητικής ωρίμανσης του Καβάφη αποτελεί ο πεζογραφικός τόνος. «Στη θέση του νεκρού γλωσσικού κώδικα χρησιμοποίησε τη ζωντανή και ελεύθερη ομιλία. Μια ομιλία τρέχουσα που μηδένιζε την απόσταση της ποίησης από την κοινή και καθημερινή συνεννόηση» (Γ. Δάλλας). Έτσι η ροή του λόγου έγινε ακουστική και φυσικότερη καθώς η σύνταξη είναι κοντά σ' αυτήν της καθημερινής ομιλίας. Το πεζολογικό και αντιλυρικό ύφος του ποιήματος συνάδει με την αφηγηματική πλοκή του και τον θεατρικό του χαρακτήρα (ο Δαρείος ανήκει στο είδος του πλάγιου σκηνικού μονολόγου) που του προσδίδει αμεσότητα και ζωντάνια αλλά και στον οποίο εντάσσεται και το δραματικό στοιχείο του ποιήματος. Η πεζολογία αυτή επιτυγχάνεται με τη χρήση καθημερινών συχνά αντιποιητικών εκφράσεων, όπως για παράδειγμα: «Άλλ' έδω χρειάζεται φιλοσοφία» (στιχ. 6-7), «Έκει πού το είχε θετικό» (στιχ. 22), «πάει κ' έρχεται» (στιχ. 35), «τό πράγμα» (στιχ. 11), με την κυριαρχία των κύριων προτάσεων, με τους συχνούς διασκελισμούς (π.χ. στιχ. 1-2, 4-5, 6-7, 12-13, 23-24 κ.λπ.), με την απουσία λυρικών και ποιητικών εκφράσεων και σχημάτων λόγου καθώς και με την αναφορική λειτουργία του λόγου που την υποβοηθάει η «κανονική» σύνταξη των περιόδων (π.χ. στιχ. 1-2, 4-6, 12-15 κ.λπ.).

Τέλος, ίσως το χαρακτηριστικότερο γνώρισμα της καβαφικής ποίησης, αποτελεί η οξύτατη ειρωνεία «που αγγίζει τα όρια του καγχασμού, καυτηριάζει την υποκρισία, τον θεατρινισμό, το αίσθημα της ματαιοδοξίας, το οποιοδήποτε εξωτερικό ή εσωτερικό μασκάρεμα» (Μιχ. Πιερής). Η «ανάγνωση» του Δαρείου στηρίζεται σε ένα μεγάλο βαθμό στον εντοπισμό της καβαφικής αυτής ειρωνείας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα βρίσκονται στους στίχους 5-7 και 11 («ό ένδοξός μας βασιλεύς... Διόνυσος καί Εὐπάτωρ, Άλλ' έδω χρειάζεται φιλοσοφία... Βαθέως σκέπτεται το πράγμα ό ποιητής») όπου ο αφηγητής ειρωνεύεται τον δήθεν βαθυστόχαστο προβληματισμό και το ψευτοδύλημμα του Φερνάξη αναφορικά με την ποιητική του επιλογή να αποτυπώσει ή όχι την ιστορική αλήθεια μέσω του ποιήματός του, αφού το δύλημμα αυτό βασίζεται στην απάτη: αυτό που απασχολεί τον ποιητή είναι να μη δυσανεστήσει τον Μιθριδάτη και χάσει την εύνοιά του. Παράλληλα ο λόγιος τίτλος «βασιλεύς» ο υμνητικός προσδιορισμός του τίτλου «ένδοξος» με το δουλοπρεπές «μας» και τα συνοδευτικά μεγαλοπρεπή ονόματα «Διόνυσος και Εὐπάτωρ» αποδίδουν την ειρωνική διάθεση του αφηγητή για την πρόθεση του Φερνάξη να κολακεύσει αφειδώς τον Μιθριδάτη, ενώ μάλιστα ήταν γνωστό ότι κατέκτησε τη βασιλεία σκοτώνοντας τον συμβασιλέα αδερφό του. Ένα ακόμα παράδειγμα της οξύτατης ειρωνείας του Καβάφη εντοπίζεται στους στίχους 16, 21 και 25 όπου μέσω των λόγιων λεκτικών επιλογών «ένεός» και «Άδιμονεΐ» καθώς και των ρητορικών αναφωνήσεων: «Τί συμφορά!», «Άτυχία», «Τί άναβολή, τι άναβολή στα σχέδιά του» (για τις οποίες μαθαίνουμε από τον Μ. Ρερί ότι στον Καβάφη δεν αποτελούν, ως συνήθως, υποκατάστατο λόγο αλλά μορφή ελεύθερου πλάγιου λόγου και έχουν συχνότατα ειρωνικό περιεχόμενο) ο αφηγητής παρουσιάζει με ειρωνική προοπτική τον Φερνάξη να αγωνιά και να οδύρεται όταν ξεσπά ο πόλεμος όχι για τα δεινά που θα επιφέρει στη χώρα αλλά για τη ματαιώση των ματαιόδοξων και ιδιοτελών ποιητικών στόχων του.

3. α) Χαρακτηριστικό γνώρισμα της καβαφικής ποιητικής αποτελεί η προσεγμένη επιλογή των σημείων στίξης η οποία εντάσσεται γενικότερα στην πρωτοποριακή στιχουργική αντίληψη με την οποία ο Καβάφης ανανέωσε τα παραδοσιακά ποιητικά σχήματα. «Τα ποιήματά του τα προσέχει και τα λειτουργεί ως την τελευταία λεπτομέρεια. Η στίξη... όλα είναι υπολογισμένα, όλα υπηρετούν την “τέχνη της ποιήσεως”» (Λ. Πολίτης).

Ειδικότερα η παρένθεση των στίχων 4-6 προδίδει την παρουσία του αφηγητή και αποτελεί έναν τρόπο μυστικής έμμεσης επικοινωνίας του με τον αναγνώστη. Ο αφηγητής, που στους προηγούμενους στίχους παρουσιάζει σε γ' πρόσωπο με μηδενική εστίαση ως παντογνώστης αφηγητής τον βασικό ήρωα δίνοντας με αντικειμενικό τρόπο πληροφορίες για το σημείο στο οποίο έχει φτάσει η συγγραφή του επικού ποιήματος, τώρα μεταφέρει σε α' πληθυντικό πρόσωπο και με εσωτερικό μονόλογο τις σκέψεις και τις προθέσεις του ποιητή Φερνάξη – γι' αυτό και δίνονται σε παρένθεση. Ο υποβολέας – αφηγητής λοιπόν όχι πια φανερά σχόλιο – ειρωνεία αλλά με την υιοθέτηση του ύφους του Φερνάξη πληροφορεί για την καταγωγή του Μιθριδάτη, βασιλιά του Φερνάξη, από τον Δαρείο τον οποίο και προτίθεται να υμνήσει ο ποιητής της Αμισού. Το επικό μέτρο των στίχων 5-6 «ό ένδοξός μας βασιλεύς, Διόνυσος και Εὐπάτωρ», η ρητορική συσώρευση των τίτλων και η λόγια γλώσσα αποδίδουν την εσωτερική «φωνή» του ήρωα και αποκαλύπτουν την πρόθεσή του να κολακεύει την εξουσία μέσω του ποιήματός του που τονίζει την καταγωγή του βασιλιά από τον μεγάλο Δαρείο. Η παρένθεση λοιπόν συμβάλλει στη θεατρικότητα του ποιήματος καθώς δίνει την ευκαιρία να εναλλαχθεί διαδοχικά η τριτοπρόσωπη με την πρωτοπρόσωπη αφήγηση, χρωματίζει την ποιητική ατμόσφαιρα οδηγώντας τον αναγνώστη στην «ιδιότυπη» καβαφική υποβολή, σκιαγραφεί ήδη από την αρχή του ποιήματος το ήθος του ποιητή Φερνάξη ενώ δε λείπει και η υπαινικτική καβαφική ειρωνεία τόσο απέναντι στον Φερνάξη που βλέπει την ποίησή του υπό το πρίσμα ιδιοτελών σκοπών όσο και απέναντι στον βασιλιά – Μιθριδάτη, του οποίου οι βαρύγδουποι τίτλοι είναι αντίθετοι προς το ήθος του.

- β) Στην ποιητική του Καβάφη όπου δεσπόζουν ο ρεαλισμός, ο αντιλυρισμός, ο πεζολογικός τόνος και η αφηγηματική πλοκή, η παρουσία των σχημάτων λόγου είναι φυσιολογικά ελάχιστη. Άρα η συνεχής χρήση του εκφραστικού σχήματος της επανάληψης αποκτά βαρύνουσα σημασία. Κυριότερα μέσω αυτών των σκόπιμων επαναλήψεων αποδίδεται η ειρωνική στάση του ποιητή. Συγκεκριμένα με την επανάληψη του τίτλου του Μιθριδάτη: «ό ένδοξός μας βασιλεύς, Διόνυσος και Εὐπάτωρ» τονίζεται η ειρωνική στάση απέναντι στους ποιητές – αυλοκόλακες αλλά και σε κάθε υπεροπτική αρχή – εξουσία που αρέσκεται σε τέτοιου είδους ύμνους – κολακειές αλλά τελικά πέφτει θύμα της αλαζονείας της και αποκαθλώνεται από τις ανατροπές των ιστορικών συγκυριών.

Τρεις φορές επίσης επαναλαμβάνεται το δύλημα του Φερνάξη για το αν πρέπει μέσα στο ποίημά του να αποδώσει την ιστορική πραγματικότητα ότι ο Δαρείος τη στιγμή που έπαιρνε την εξουσία διακατέχετο από «υπεροψίαν και μέθη», ή

να την αντικαταστήσει με μια ποιητική πραγματικότητα. Η επανάληψη αυτή κρίνει βέβαια την αλαζονεία της εξουσίας, μια μορφή αρχαιοελληνικής ύβρεως, αλλά παράλληλα αναδεικνύει με έμφαση ένα βασικό θεματικό μοτίβο του ποιήματος: τη σχέση της ποίησης με την ιστορία σε άμεση συνάρτηση με την ανεξαρτησία της ποίησης – τέχνης από την εκάστοτε εξουσία, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης. Αναμφισβήτητη η πολεμική ατμόσφαιρα που μεσολάβησε αλλά και «η ανικανότητα του Φερνάξη για μια πιο ενεργητική συμμετοχή στο ιστορικό γεγονός, αιτιολογημένη και από την εγωκεντρική ψυχολογία του βρίσκει το ποιητικό της όνομα στην έξοδο του ποιήματος» με την οριστική επιλογή της υπερωπίας και της μέθης. Κατά τον Βελουδή είναι φανερό ότι σ' αυτή την επανάληψη αποτυπώνεται η ειρωνική στάση του Καβάφη απέναντι στο ποιητικό του είδωλο.

Παρόμοια, η επανάληψη «έλληνικά ποιήματα» παρουσιάζει με έμφαση έναν ενδοιασμό που βασανίζει προσωρινά τη σκέψη του Φερνάξη αλλά και έναν προβληματισμό θεμελιακό για τον ίδιο τον Καβάφη που οδηγεί στην κρίση της καλλιτεχνικής συνείδησης: το περιεχόμενο της τέχνης και πώς αυτό διαμορφώνεται στις επιταγές της ιστορικής πραγματικότητας, συμπυκνωμένης στην πιο κρίσιμη στιγμή της, αυτή του πολέμου. Ο ειρωνικός τόνος είναι εμφανής: σε πόλεμο η ποίηση και μάλιστα τα «έλληνικά ποιήματα» – μια τέχνη εκλεπτυσμένη, στιλιζαρισμένη ταιριαστή σε περιόδους ευημερίας, η οποία δεν αντανάκλα το πρόβλημα και την κρίση των καιρών- φαντάζει μάταιη και αδόκιμη.

Τέλος, η επανάληψη της αφηγηματικής επιφωνηματικής πρότασης: «Τί άναβολή» (ρητορική αναφώνηση που ενέχει ειρωνεία, βλ. απάντηση της ερώτησης 2) έχει και μια πρόσθετη λειτουργία: να αισθητοποιήσει την απελπισία του Φερνάξη για την αναβολή (όχι τη ματαίωση, και εδώ φαίνεται η εξαιρετική ψυχολογική διείσδυση του Καβάφη μέσα στα ποιητικά του πρόσωπα) των ιδιοτελών ποιητικών σχεδίων του.

4. Ο Φερνάξης, ένας επαγγελματίας ποιητής που γράφει ένα επύλλιο για να λαμπρύνει τον οίκο του Μιθριδάτη, να εγκωμιάσει και να καλοπιάσει τον εξελληνισμένο βασιλιά ώστε να κερδίσει την εύνοιά του, παρουσιάζεται στους στίχους 21-25 ανήσυχος από την ξαφνική λόγω των ιστορικών εξελίξεων ματαίωση των ποιητικών του φιλοδοξιών και σχεδίων τα οποία, κατά δική του ομολογία, ήταν να αναδειχθεί και να καταξιωθεί ως ποιητής και να αποστομώσει οριστικά όσους από φθόνο τον αμφισβητούσαν, χρησιμοποιώντας έτσι την ποίησή του για ατομική προβολή και απόκτηση κοινωνικής/πολιτικής ισχύος. Η στάση αυτή σίγουρα αναδεικνύει την ιδιοτέλεια και τον καιροσκοπισμό ως χαρακτηριστικά του ήθους του, αφού θέτει την τέχνη του στην υπηρεσία των προσωπικών του επιδιώξεων και είναι έτοιμος να προσαρμοστεί με την εκάστοτε ιστορική συνθήκη. Παράλληλα η ατομική έγνοια σκεπάζει αρχικά την ομαδική συμφορά και ο Φερνάξης δε φαίνεται να ξεπερνά εύκολα τον ατομικό του κλοιό αφού στην κρίσιμη ώρα αναδύονται η μεγάλη επαγγελματική του φιλοδοξία, αλλά και ο εγωισμός και οι μικροκακίες του.

Ωστόσο η παραπάνω στάση είναι αντανάκλαστική, φυσική και αυτόματη. Κάποτε (στιχ. 26-33) επιτέλους βγαίνει από το «ποιητικό κλουβί του και αρχίζει να αντιδρά σαν ένας κοινός πολίτης της Αμισού», όπως σημειώνει ο Δ. Μαρωνίτης. «Τώρα μπαίνει σε λειτουργία το ένστικτο της αυτοσυντήρησης εκφρασμένο με γλώσσα ομαδική: ο Φερνάξης υποδύεται το ρόλο του πολίτη και από τον πρώτο αυθόρμητο φόβο για τις προσωπικές επιπτώσεις του πολέμου φοβάται τώρα πια τις δραματικές επιπτώσεις σε εθνικό επίπεδο (υποταγή της πόλης στους Ρωμαίους) κρίνοντας αυτή τη δεύτερη ως μεγαλύτερη συμφορά. Παρουσιάζεται εδώ λοιπόν ένας ρεαλιστής Φερνάξης που αξιολογεί τα νέα ιστορικά δεδομένα, συνειδητοποιεί την εθνική συμφορά και διοράται πολιτικά την ήττα του Μιθριδάτη και της Καππαδοκίας, αφού δεν υπάρχει ασφάλεια, η πρωτεύουσα είναι πλημμεγώς οχυρωμένη και οι Ρωμαίοι είναι ισχυροί και «φρικτότατος» εχθρός. Βέβαια η φρασεολογία που χρησιμοποιεί (ἐκτάκτως ὄχρη, φρικτότατοι ἐχθροί) δεν είναι χωρίς επιτηδεύση και προδίδει μια «λογιότητα ξεφτισμένη σε πολιτική ρητορεία» αλλά «ας όσεται ο καταραμένος πόλεμος». Παράλληλα διακρίνεται και κάποια ηττοπάθεια στα λόγια του: «Εἶναι νά μετρηθοῦμε τώρα με τές λεγεῶνες;» για αυτό και επικαλεῖται τους Θεούς – προστάτες της Ασίας, ή ίσως πάλι να «έχει ήδη περάσει ψυχολογικά και διανοητικά στο στρατόπεδο» των Ρωμαίων, όπως υποστηρίζει ο Γ. Βελουδής, αποδεικνύοντας για μια φορά ακόμα τον ομορτοουνισμό του.

5. Κοινούς θεματικούς άξονες και στα δύο αυτά ποιήματα ποιητικής αποτελούν η σχέση της ποίησης με την ιστορική – πολιτική πραγματικότητα και η στάση – ποιητική επιλογή των ποιητών τους απέναντι στην κατεστημένη αρχή – εξουσία. Ο προβληματισμός αυτός ωθεί και τους δύο ποιητές, τόσο τον Καβάφη όσο και φανερότερα βέβαια – λόγω της αδιάλλακτης ηθικής απαιτητικότητάς του και της ιδεολογικής στράτευσής του- τον Αναγνωστάκη να κρατήσουν απόσταση και να ειρωνευτούν τους ποιητές που θέτουν την ποίησή τους στην υπηρεσία ιδιοτελών σκοπιμοτήτων, εξαρτώντας την από την εκάστοτε εξουσία.

Πιο συγκεκριμένα, ο Φερνάξης του Καβάφη παρουσιάζεται στην αρχή να θεωρεί «σπουδαῖον» μέρος του επικού ποιήματος τον τρόπο ανόδου του Δαρείου στο θρόνο – και όχι τις πολιτικές πράξεις και το ήθος του- αφού εκ των προτέρων αποσκοπεί μέσω του ποιήματός του να εγκωμιάσει τον πρόγονο του βασιλιά του, και εμμέσως, βέβαια τον ίδιο, ώστε να κερδίσει την εύνοιά του και να ανεληχθεί μέσα στη βασιλική αυλή. Από την αρχή λοιπόν γίνεται φανερό ότι πρόκειται για έναν «επαγγελματία» ποιητή και όχι έναν ανιδιοτελή καλλιτέχνη, γι' αυτό και ρέπει προς την αντικατάσταση της ιστορικής αλήθειας με μια πλαστή, ποιητική για να μπορέσει να βολέψει με κάποια ασάφεια την κολακεία («μᾶλλον σάν κατανόησι τῆς ματαιιότητος τῶν μεγαλείων»). Δουλοπρεπής και καιροσκοπός εμφανίζεται επίσης εξ αρχής απέναντι στην εξουσία του Μιθριδάτη (στιχ. 4-6) ενώ θρηνεί όταν κινδυνεύουν να αναβληθούν οι φιλοδοξίες του λόγω της κρίσιμης ιστορικής στιγμής (στιχ. 17-25) αλλά όχι να ματαιωθούν αφού ίσως προσαρμοστεί στις ιστορικές συγκυρίες που θα προκύψουν. Η τελική του επιλογή, να αποτυπώσει δηλαδή την ιστορική αλήθεια είναι απόρροια όχι της αλλαγής στο ήθος του ή στην ποιητική του αντίληψη για τον ρόλο και το περιεχόμενο της ποίησης αλλά του καιροσκοπισμού του και της πεποίθησής του για άμεση εξάρτηση της ποίησής του από την εξουσία, η οποία φαίνεται μέσα από τους λογικούς υπολογισμούς του, ότι πρόκειται να αλλάξει χέρια εξαιτίας του πολέμου (στιχ. 27-32). Εξάλλου, αν ήταν άλλη η ποιητική του φιλοσοφία και όχι η εξυπηρέτηση των προσωπικών του σχεδίων, δε θα έγραφε «Μέσα σε πόλεμο – φαντάσου, ἑλληνικά ποιήματα» αλλά θα αποτύπωνε «τα μαύρα χρόνια» αντανάκλωντας στην ποίησή του την κρίσιμη ιστορική στιγμή και κατάσταση.

Στην ίδια ποιητική φιλοσοφία και «γραμμή» κινείται και ο «νομοταγής» ποιητής του Αναγνωστάκη. Η ποίησή του κατά δική του ομολογία (του ποιητή) κινείται πάντα «μέσα στα πλαίσια που ορίζουν οι «υπεύθυνες ὑπηρεσίες», το πολιτικό κατεστημένο, χωρίς να αγγίζουν θέματα που μπορεί να θίξουν την εξουσία και τους φορείς τους, γι' αυτό και στις μαύρες

μέρες της Χούντας των Απριλιανών (τα περισσότερα ποιήματα της συλλογής «Στόχος» του Αναγνωστάκη δημοσιεύτηκαν στην ομαδική έκδοση «Δεκαοχτώ κείμενα», Κέδρος 1970) δεν αποδίδει την ιστορική – πολιτική πραγματικότητα, αντίθετα αποσιωπά την αλήθεια αποφεύγοντας να θίξει ακόμα και τις λέξεις «Έλευθερία» και «Δημοκρατία». Όπως ο Φερνάνζης παρέκαμψε «κομψά και διπλωματικά» ό,τι θα μπορούσε να βλάψει την εικόνα βασιλιά του, έτσι και ο νομοταγής ποιητής αποφεύγει ό,τι θα έθιγε το καθεστώς («Δέν φωνασκούν: Κάτω οι τύραννοι, ή: Θάνατος στους προδότες...σαπίλα ή καθάρματα ή πουλημένοι»). Όπως ο Φερνάνζης επιλέγει προσεκτικά την κατάλληλη έκφραση («μᾶλλον σαν κατανόησι τῆς ματαιότητος των μεγαλείων») έτσι και αυτός «εκλέγει σε πάσα περίπτωση την αρμοδιότερη λέξη». Ομοίως όπως ο Φερνάνζης, έτσι και αυτός αντικαθιστά την ποίησή που αντανακλά την ιστορική και πολιτική πραγματικότητα με μια «ποιητική» έκφραση «ιδεατῶς ὠραία». Η ποιητική επιλογή του νομοταγούς ποιητή είναι να μη στραφεί ενάντια στην «καθεστηκυία τάξη» και να παρακάμψει «ἐπιμελῶς τὰ λεγόμενα φλέγοντα γεγονότα» ώστε τα ποιήματά του να είναι «άνετα και αναπauτικά για όλες τις λογοκρισίες». Υποτελής, άμεσα υποταγμένος στο πολιτικό καθεστώς της ανελευθερίας, πιθανόν φορέας της προπαγάνδας, αποσυνδέει πλήρως την ποίηση από την κοινωνική, πολιτική και ιστορική πραγματικότητα στοχεύοντας μονάχα στην «τέχνη για την τέχνη».

Απέναντι σ' αυτούς τους ποιητές η στάση τόσο του Καβάφη όσο και του Αναγνωστάκη είναι ειρωνική. Με τη διαφορά ότι ο Καβάφης – ίσως γιατί μοιράζεται με τον Φερνάνζη τον ίδιο καλλιτεχνικό προβληματισμό επειδή και ο ίδιος γράφει ποίηση μέσα σε πόλεμο και συγκεκριμένα του Μάη του 1917, στο αποκορύφωμα του α' παγκοσμίου πολέμου – κάποιες φορές φαίνεται σα να στρέφει την ειρωνεία στον εαυτό του (στιχ. 20) ενώ ο Αναγνωστάκης είναι ολότελα απαξιωτικός και σαρκαστικός απέναντι στην ποίηση που δεν διαμαρτύρεται, δεν αντιστέκεται στην εξουσία και δεν αποτελεί «ντοκουμέντο» της δεινής και τραγικής ιστορίας – πραγματικότητας (δικτατορίας).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί η ακόλουθη διαφορά ανάμεσα στα δύο αυτά ποιήματα. Ο Φερνάνζης παρουσιάζεται να αμφιταλαντεύεται, να δυσκολεύεται, να φιλοσοφεί στο θέμα της απόδοσης της ιστορικής αλήθειας («ΐσως», «μᾶλλον»), προβληματισμός που δείχνει ότι δεν είναι εξ ορισμού ένας φθηνός αυλοκόλακας, ενώ στο τέλος, έστω και κάτω από την πίεση του πολέμου αποφασίζει να κάνει ποίηση λέγοντας την πικρή αλήθεια, και έτσι η «υπεροψία» του καθίσταται «αβλαβής» κατά την έκφραση του Δ. Μαρωνίτη. Αντίθετα ο «νομοταγής ποιητής» φαίνεται να μην έχει κανένα ενδοιασμό ή προβληματισμό για την ποιητική του επιλογή την οποία ακολουθεί απαρέγκλιτα και παραδέχεται κυνικά (π.χ. παρακάμπτουν επιμελῶς, εκλέγω σε πάσα περίπτωση), χρησιμοποιώντας ως φθηνή δικαιολογία την «καθαρή ποίηση» («Αὐτὴ ποὺ λέμε «ποιητικὴ»: στιλπνὴ, παρθενικὴ, ιδεατῶς ὠραία»).

Επιμέλεια
Κόρκακα Σάνδη